

viszony kialakítását, amelynek egyik fontos jellemzője, hogy az emberi kapcsolatok köre nem szűkül le a tanórai munkakapcsolatokra. A tanár és tanulók jól együttműködhetnek a szakköri foglalkozásokon, a társadalmi munkák végzésekor, üzemlátogatások és kirándulások alkalmával, sport- és kulturális rendezvények lebonyolítása során stb. Így lehetőség nyílik a tanulók ismereteket szerző és alkalmazó változatos tevékenykedtetésére, sőt biztosítható, hogy a tanulók érzelmileg is kötődjenek munkáikhoz, társaikhoz, nevelőikhez. A lehetőségekkel élni kell a tanári etika szellemében és követelményeinek mindenkor eleget téve.

Ismertethetnénk a tanár-diák viszony etikai vonatkozásainak további példáit, de talán az eddig elmondottak is érzékeltetik, hogy a tanári etikának az oktató-nevelő munka egészét át kell hatnia. Ez csak akkor valósulhat meg, ha a nevelőközösség minden tagja az eddigieknél céltudatosabban, jelentőségét jobban átérzve fog eleget tenni a tanári etika követelményeinek. Ennek a törekvésnek a tanári hivatástudatból kell fakadnia és nem pusztán valamiféle jogi szabályozás szükségességének belátásából. Egyik feladatunknak éppen ennek bemutatását tekintettük.

Igyekezünk a figyelmet felhívni arra a kérdésre, hogy az iskolában miképpen érvényesül a szocialista erkölcs, illetve egyik sajátos megnyilvánulási formája: a tanári etika. Ezért megkíséreltük elemezni a nevelőközösség és egyes tagjai munkatársi és emberi kapcsolatait, a nevelőközösség és a tanulóközösség kapcsolatait, a szocialista tanár-diák viszonyt, a nevelőközösség tagjai és a szülők kapcsolatait. Annak igényével tettük ezt, hogy az említett kapcsolatok és az ezekre jellemző magatartásformák értékelését elvégezzük, a tanári etika nézőpontjából.

Kívánatos lenne, hogy a jövőben a tanári etika kérdéseivel az egyes nevelőközösségek rendszeresen foglalkozzanak. Elsődlegesen azzal a céllal, hogy adott személyek és/vagy közösségek kapcsolatait értékeljék, hogy azok mely mértékben felelnek meg a szocialista erkölcs, ill. a tanári etika követelményeinek. Ennek megfelelő fóruma lehet a tantestületi értekezlet, a szakszervezeti tanácskozás, a pártcsoport és pártalap-szervezeti gyűlés. Meggyőződésünk, hogy az elősegítené a munkahelyi demokratizmus fejlesztését, az erkölcsi visszasságok megelőzését, az emberi konfliktusok rendezését, a nevelőmunka hatékonyságának fokozását.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] *Kormos István*: Váci Mihály válogatott versei. Kosmosz Könyvkiadó, 1977. (33. old.)
- [2] OM: Rendtartás az általános iskolák számára. Szikra Lapnyomda, Budapest, 1976.
- [3] OPI: Irányelvek az értékelés és az osztályozás korszerűsítéséhez. Tankönyvkiadó, Budapest, 1973.
- [4] *Dr. Kerékgyártó Imre*: Nevelői magatartás II. Módszertani Közlemények. 1975. 1. sz. (5–12. old.)
- [5] *Dr. Kerékgyártó Imre*: Emberi kapcsolatok a nevelőtestületben. Módszertani Közlemények. 1977. 1. sz. (1–7. old.)

DR. GERÉB GYÖRGY
Szeged

Neurózis és pedagógiai tevékenység

Minden kornak megvan a maga jellegzetes betegsége. Amint nem olyan régen a TBC emelkedett ki a betegségek sorából, most ezt a szerepet jórészt a neurózis töltötte be. Az „ideges vagyok” panasz a kisgyermekkorától kezdve a felnőttkorig

egyre sűrűbben jelentkeznek. Ezért emelkedik a mentálhigiéne jelentősége korunk pedagógiai életében is.

A neurózis és a vele kapcsolatos mentálhigiénés kérdések minden korosztályban jelentős hatótényezőként szerepelnek. Ezúttal gondolatainkat elsősorban a pedagógus neurózisa köré fonjuk.

Németh György (1973) könyvében megemlíti, hogy a neurózis a legelterjedtebb betegség, a pacientura 30–40%-ra is kiterjedhet. „A pszichoneurózisban az orvostudomány legmodernebb műszereivel sem tudunk elváltozásokat kimutatni a szervezetben” – állapítja meg. Ez a „század betegsége”.

A neurózisban örökletes és szerzett tényezőknek, környezetnek, konfliktusoknak, az élet néhány megoldhatatlan helyzetének egyaránt szerepe van.

A neurózis részletes taglalását és felosztását ezúttal nem tartjuk feladatunknak. Csupán arra törekszünk, hogy a pedagógus neurózisának néhány összetevőjét magyarázzuk meg.

A neurótikus pedagógus a legkülönbözőbb szervi panaszról sokszor jelentős túlzásokkal adja a környezet tudomására panaszait. Hol a feje fáj, hol valamelyik belső szerve, vagy egyenesen elzsibbad. Ezzel a megnőtt betegségtudattal együtt jár a szorongás és a megromlott alkalmazkodási készség.

Mindennek nagy jelentősége van a pedagógus magatartásában és tevékenységében. Nem kíván bővebb bizonyítékot az az összefüggés sem, amely a neurótikus pedagógus személyisége és az általa irányított gyermekek neurózisa között fennáll. *Nyugodt, kiegyensúlyozott légkör csak abban az iskolai közösségben lehet, ahol maga a pedagógus is kiegyensúlyozott, harmonikus, stabil személyiség.*

A pedagógus neurózisához vezet az is, ha megterhelése, iskolai és azon kívüli munkája meghaladja erejét. Ebben az esetben sok súlyos túlkompenzált cselekedet jöhet létre (pl.: merev, rideg magatartás és bánásmód, ijesztés, türelmetlenség). Csakis a vidám, kiegyensúlyozott pedagógus teremtheti meg azt a közösségi komfort-érzést, amelyben a tanulók eredményei reálisak, és ennek megfelelő megítélést kapnak a pedagógus részéről is. (Vö. Veszprémi, 1981).

A rapszódikus pedagógus saját mindenkori pszichikus állapota szerint törődik a növendékekkel, követel tőlük és értékeli. Itt a neurótikus személyiségnek elsősorban az a hibája, hogy saját neurózisát belevetíti a tanulóiba.

Hasonló gyökerekből táplálkozik mentálhigiénés vonatkozásban a kisebbségi érzés is. E tekintetben a neurótikus pedagógus inadekvát módon saját növendékeinél igyekszik elégtételt szerezni.

Azok a szakemberek, akik a különböző életkorú tanulóknál a jellemző neurótikus jegyek előfordulásának gyakoriságát vizsgálták, helyenként megdöbbentő előfordulásról számoltak be.

Nyilvánvaló, hogy a tanulók neurózisában könnyen kimutatható a pedagógus neurózisának infékciozus hatása. Ezért olyan hálásak a gyerekek azoknak a pedagógusoknak, akik nyugodt, kiegyensúlyozott és kellemes személyiségjegyeik alapján növendékeikre is jó hatással vannak.

Ezt az összefüggést a pedagóguspálya szempontjából igyekeztünk bizonyítani (Geréb–Kiss, 1968).

A pedagógus-pályára való alkalmasság esetében igen fontosnak tartjuk a súlyosan neurótikus jelöltek kiszűrését. Ma már az alkalmasságvizsgálatok terén e kérdés jelentősége nem vitatható (Ungárné Komoly Judit 1978).

A pedagógus-pálya neurózisának kérdése a legtöbb esetben a tanulmányi időre nyúlik vissza, sőt sokszor ott erősödik meg. A hallgatók életmódja kiütközteti a neurótikus jegyeket, mindenekelőtt a rendszertelen étkezés, szórakozás és alvás kapcsán (Geréb: 1965).

Alapvetően szükség lenne arra, hogy felfigyeljünk a pedagógusjelölteknél megmutató neurotikus jegyekre, és a súlyosság mértéke szerint megfelelő gyógykezelésben részesítsük őket, egészen súlyos esetben pedig a pályáról eltanácsoljuk. A pedagógiai tevékenységhez türelem és megértés szükséges. Tört lelkületű, életében megzavart, érzelmi világában és személyiségében súlyosan érintett egyéneknél nem várható el a kellő empátia és a megnyugtatóan kiegyensúlyozott magatartás.

Ezen gondolatoktól vezérelve végeztük el a Szegedi Tanárképző Főiskola leendő pedagógusainál a neurozist kimutató ismert próbák segítségével annak megállapítását, hogy egyes neurotikus jegyek milyen gyakorisággal fordulnak elő a tanárjelölteknél (Ozsváth 1970, Sipos 1978). Kiderült, hogy a pedagógusjelölteknél 21,28% súlyosan, 20,8% pedig jellegzetesen neurotikusnak bizonyult. Lényegében hasonló százalékokat nyertünk egy másik vizsgálati eljárás kapcsán.

A megkérdezett pedagógusjelölteknél kiemeltük azokat a fontos neurotikus jellegre vonatkozó kérdéseket, amelyek dominánsan jelentkeznek a neurozisan. A megkérdezettek 82,20%-nál kiderült, hogy túlságosan érzékeny. Egyes pályáknál az érzékenység és empátia nagyon fontos (pl.: színész, orvos, pedagógus). Az egyenesen követelmény, hogy e téren is kapcsolat legyen a pedagógus és a növendéke között. Az interpretáció azonban pathológiás lehet, ha mértéken felüli kóros érzelmre támaszkodik.

Ugyancsak kórosnak nevezhetjük, ha a pedagógusnak nincs kellő fellépése és az ezzel járó önbizalma.

A pedagógus-pálya nagyon hasonlít a színészi tevékenységhez. A pedagógusnak jó előadókészségének és magabiztos fellépésének kell lennie. Ki ne ismerné azonban az elbizonytalanodott, neurotikus tanár típusát! Szorong és az általa annyira jól ismert tananyag terén, a pszichés sérülés következtében bizonytalan és határozatlan. A neurotikus pedagógus minden „szereplése” pszichés traumát jelent, amelynek előnytelen hatásai egyre növekszenek. Nem ritka, hogy a pedagógus félelme az egész iskolai tevékenységre irradiálódik. A megkérdezett tanárjelöltek 60,37%-a arról panaszkodott, hogy „kevés az önbizalma”.

Az oktató-nevelő tevékenység és a pedagógiai folyamat közismerten kétoldalú. A vezető szerep azonban mindig a pedagógusé, úgyszintén mint felnőtt, tapasztalt emberé, úgyszintén mint szakemberé. A demokratikus követelmények és a megkívánt együttes tevékenység nem mond ellene ezen alapvető ténynek. A neurotikus pedagógus „lába alól kicsúszik a talaj”. A túlzott liberalizmus annyira alááshatja tekintélyét, hogy végső fokon a kitűzött célokat nem tudja megvalósítani. Azután jön a frusztrált helyzet, töprengés és szorongás, vagyis neurozisz.

A megvizsgált populációban komoly súllyal jelentkezett a töprengés és alvászavar (56,60%).

Az álmatlanság és az ezzel járó fejfájásos panaszok a nevelők neurozisének jelentős megnyilvánulásai. E tekintetben elsősorban arra gondolunk, hogy az alvás (még hozzá a zavartalan alvás) biztosítja a kellő regenerációt. A neurotikus nevelők zöme arról panaszkodik, hogy vagy nem tud egyáltalában aludni, vagy igen zaklatott álmok kíséretében. Pszichológiai és neurofiziológiai vonatkozásban közismert, hogy a napi élet eseményei egyenes vagy közvetett formában végigkísérnek bennünket álmainkban is. A neurotikus személyek reggel fáradtan és meggyötörtten kelnek fel, és így kezdik el munkájukat. Az előbbieken ismertetett tényezők mellett érthető, hogy a pedagógusoknál ezt a kérdést lényegesnek tartjuk. Egyedül a gyógyszerek az alvászavart megszüntetni nem tudják. A pedagógus önismerete és akarata képes csupán legyőzni ezt a nehézséget.

A pedagógus-jelöltek 64,41%-a a jelzett populációban lámpalázzal panaszkodott. E téren megint utalnom kell a színészi munkára. Az állandóan új alakítás

mellett egy egészséges „rutin” is szükséges ahhoz, hogy a színész a nap mint nap bekövetkező szereplés izgalmától a megengedett fokon belül mentes legyen. (Bizonyos izgalom egyenesen szükséges, és az elszürkülés ellen is véd). A pedagógusok szereplése kétségtelenül napi izgalmat jelent. Ennek elviselése a neurózis súlyosságának arányában egyre nehezebbé válik. Ha igaz ez a pedagógusjelöltek esetében, sokszorta igazabb a működő pedagógusoknál. Ismeretes az a pedagógustípus, aki félelmekkel terhesen megy be az osztályába.

Az önismeret lehetővé teszi, hogy ezek a nyomasztó, traumatikus, neurótikus jegyek ne kerítsék hatalmába a pedagógust. Az önismeretet kétféle területre vonatkoztatnánk: a pályaválasztásra és a gyakorlati pedagógiai munkára. Nyilvánvaló, hogy akinek kellő önismerete van, erős szorongás esetében nem választja ezt a pályát.

A neurótikus pedagógus „lámpalázás” (a mi populációnkban a neurótikus egyéneknek 64,41%-a panaszkodott lámpalázról). Az előzőekkel összefüggésben megállapíthatjuk, hogy az ilyen pedagógus sok és súlyos traumát él át. Már a tanárjelöltek egyes tanításánál is sokszor felszínre került ez a kérdés. Képzelnék el azt az orvost, aki ilyen lámpalázban él az egyes beavatkozásoknál. Remegne a kezében az injekcióstű; orvos és betege egyaránt kimerülnének a neurózis következtében létrejött eme elbizonytalankodás következtében. (Természetesen ennek nemcsak a neurózis, hanem egyéb oka is lehet).

Közel hasonló jelenséget találtunk a vegetatív panaszok előfordulásának (45,20%) ismertetésében. Ismert összefüggés van a neurózis és a vegetatív panaszok között, amiért tulajdonképpen a neurózis pszichoszomatikus ártalom. Megnyilvánulása a legkülönbözőbb lehet: szorító érzés, gyomorfájdalom, beszédzavarok stb. Ez utóbbi nagyon nehéz helyzetbe hozza a pedagógusokat. A gyermekek jó részében e téren nem a megértés, hanem a nevetségesség kerül felszínre. Ez azután involválja a pedagógus további szorongását és félelmét. A pedagógus fellépése sikerének egyik titka. Neki meg kell értenie a növendékeket, de nem minden esetben számíthat arra, hogy tanulói őt is megértik. Mindez fejlődépszichológiai kérdésekkel van összefüggésben. Legnehezebb a pubertáskorban, ahol több esetben felülkerekedik a tanulók negatív megnyilvánulása.

Az ingerlékenység, sértődékenység és a hirtelen feltörő érzelmek mintegy 48%-ban kerültek felszínre anyagunkban. Többen panaszoznak, hogy akaratuk ellenére könnyen megsértődnek. A túlságosan érzékeny pedagógus ez esetben nem gondol arra, hogy más módszerek és lehetőségek is vannak pedagógiai elgondolásainak megvalósítására. Ez vonatkozik arra is, midőn a pedagógus visszahúzódik és kijelenti, hogy nehezebb esik idegellen beszélni.

Ez utóbbi már alapvetően veszélyezteti a pedagógiai eredményt. Ismeretes, hogy a nevelői munka nemcsak az iskolára, hanem az azon túli tényezőkre, mindenképp előttről a szülőkre is támaszkodik. A bizonytalan, félénk, szorongó, neurótikus pedagógus nehezen tudja szándékát megmagyarázni és véghezvinni. Utalok arra a korábbi megállapításomra, hogy a pedagógus munka egy kicsit hasonlít a színészhöz, tehát szerepelni kell. Az ideges, dadogó, magát nehezen kifejezni tudó ember szülői kapcsolatai rendszerint gyengék és eredménytelenek. Nem ritka, hogy ezt a helyzetet a tanulók is kihasználják.

A pedagógus nem engedheti meg magának azt a panaszt, hogy „ideges”, „ingerlékeny”. A türelem, a megértés a pedagógus személyiségének fontos jegyeit képezik. Csakis így lehet megérteni a gyermek lelki világát és tevékenységének belső mozgató rugóit. A túlzottan félénk, visszahúzó pedagógus esetében egyre jobban szétválik az osztályközösség és csökken a kohézió. A pedagógus kezében módszertani szempontból sok eljárás mód van, de ezek lényegében átszűrődnek a pedagógus személyiségén és mindenkorai élmények is így interiorizálódnak.

A modell igen jelentős, Ez éppúgy vonatkozik a családra mint az iskolára. Ezért súlyos az elvált, vagy széthulló családban növekvő gyermek helyzete.

Ez a modell pedagógiai szempontból felveti a pálya elnöiesedésének kérdését. Ez a fiúknál különösen a pubertáskorban mutatkozik meg. A fiúk időnként zabolátlan magatartása sokszor vált ki a kevés önbizalommal rendelkező női pedagógusokban neurótikus magatartást, ingerlékenységet, idegességet. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy így nem lehet belehelyezkedni a pubertáskorú gyermekek sajátos lelki-világába. A szakmai ismeret és a tudatos magatartás igen sokat tehet ebben a kérdésben. A visszahúzódság és – amit sok esetben tapasztalhatunk – az erősebbnek tűnő gyermekcsoporttól való félelem igen veszedelemes.

Ezért van nagy jelentősége az iskolán kívüli tevékenységi formákban való részvételnek. Az a nevelő, aki elkíséri növendékeit sporteseményekre, futballmérkőzésre, színházi élményeit megosztja tanulóival, az ennek nyomán támadt szimpátia következtében egyre biztosabb teret szerez magának.

Néhány szóval arra is szeretnék kitérni, hogy a neurótikus jegyek elsősorban a fiatal és a túlságosan koros pedagógus generációnál mutathatók ki. Az első esetben a kezdés bizonytalansága magyarázza meg ezt a kérdést, míg a második esetben az „élet-fáradtság”.

Természetesen a pedagógus is azoknak az érzelmeknek a hatása alatt áll, amelyek magánéletében kísérik őt. A kívánság csak részben teljesíthető: hagyja az iskola falain túl a saját problémáit. Vannak azonban olyan szituációk, amikor ez nem sikerülhet. Elsőnek megemlíteném a családi haláleseteket és másodiknak a magányosságot.

A jelenlegi helyzetben – mint említettük – a pálya elnöiesedett. A magányosság mintegy involválja sok esetben a neurózist és a befeléforduló ember nehezebben is tudja legyőzni a neurózis megnyilvánulásait.

A magányosan élő pedagógusnők frusztrált helyzetük következtében érthető módon dominánsan neurótikusak. Hiányzik a család, a gyermekek, a gondoskodás lehetőségére stb. A pedagógusnők jelentős része mintegy „átviszi” ezt az igényét növendékeire. Ez néha olyan nagy mértékben sikerül, hogy a kis növendékek eltávozása komoly hiányérzetet jelent nála, anyai ösztöneinek megcsorbítását.

Mindebből következik az a feltevés, hogy általában jobb pedagógus-anyag a családhoz tartozó anya, különösen abban az esetben, ha saját gyermekeit is neveli.

A neurózis minden rétegben és korban csökkenti a munkaképességet. A pedagógusok esetében azonban mindennek a kihatása rávetítődik a tanulókra és sokukban külső és belső formák vonatkozásában visszhangzik. (Külsőkön értjük a neurótikus magatartási formákat, mint amilyen a tik, a vállak rángatása és egyéb megrögzött cselekvési forma stb.)

E vázlatos tanulmány célja, hogy felhívja a figyelmet a mentálhigiénés, pszichohigiénés terület egy fontos jellemzőjére. A jövő generáció kiegyensúlyozott állapota szoros összefüggésben van a pedagógus személyiségével mind pozitív, mind negatív vonatkozásban. Ezért hivatkoztunk a neurótikus pedagógusok néhány megnyilvánulására és sajátosságára, mint olyan jelekre, amelyek a gyermekek harmóniáját közvetlenül és súlyosan érinthetik.

IRODALOM

- Böszörményi Z.–Moussong-Kovács E. (1967): Orvosi Pszichológia, Tankönyvkiadó, Budapest.
Geréb Gy. (1965): A főiskolai hallgatókon végzett pszichológiai vizsgálatok tanulsága és ezek konzekvenciái a tanárképzésben. A tanárképzés Pedagógiai Kérdései. Tud. ülészak, Szeged.
Geréb Gy.–Kiss F. (1968): Tanárjelöltek alkalmassági vizsgálatának néhány pszichológiai kérdése. Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, 227–259. o.

- Hunyadi Gy. (1972): Személy- és szereppercepció iskolai és üzemi csoportokban. – Pszichológiai Tanulmányok, 13., 357–363. o.
- Kósné Ormai V. (1975): Nevelői eljárások különböző tanulói magatartási rendellenességek esetén. Ped. Szemle, 4., 329–339. o.
- Kuzmina, V. (1963): A pedagógiai képességek kialakulása, Bp., Tankönyvkiadó, 171. o.
- Nánási Miklós (1970): Negatív tanári személyiségjegyek mint a korszerűsítés akadályai. Korszerűség és nevelés a tanárképzésben. Szeged, 179–184. o.
- Németb, Gy. (1973): Lelki egészségünk. Medicina, 229. o.
- Ormai V. (1962): Különböző nevelői magatartásformák hatása egy osztály tanulójának a tantárgy iránti érdeklődésére és munkafegyelmére. Magyar Pedagógia, 4.
- Ozsváth K. (1970): Kérdőtív ideggyenge fiatalok szűrésére. Honvédorvos, XXI., 18–20. o.
- Pataki F., (1966): A pedagógus munka „szakmai” betegségeiről. Köznevelés, 10, 388–391. o.
- Sipos, K., (1978): A State-Trait Anxiety Inventory (STAJ) magyar nyelvű változatával szerzett első hazai tapasztalatok. MTA Pszich. Int. 142–143.
- Szabó P.,–Róna B.,–Kóbor E., (1972): Pedagógusjelöltek komplex vizsgálata, Felsőoktatási Szemle, 3, 161–164. o.
- Ungárné Komoly J. (1978): A tanító személyiségének pedagógiai-pszichológiai vizsgálata. Akadémiai Kiadó, Budapest, 161. o.

DR. ZUKOVITS IMRE

Pécs

Az oktatás, az ismeretközlés és elsajátítás alapvető fogalmai és azok összefüggései

A tervszerű és szervezett iskolai keretek közötti oktató-nevelő tevékenységünk alapvető feladatai közé tartozik: sokoldalúan fejlett, jellemes, széles körű alap- és szakmai műveltséggel rendelkező olyan személyiségek nevelése, akik rendelkeznek a termelő munka eredményes végzéséhez és a társadalomban való helytálláshoz szükséges ismeretekkel, jártasságokkal és készségekkel.

A tudomány újabb és újabb eredményei, a technika változása, dinamikus fejlődése nélkülözhetetlenné teszi az új ismeretek elsajátítását és azoknak a mindennapi életben való felhasználását.

Mindezek egyértelműen igazolják, hogy az egyén és egyúttal a társadalom igénye az ismeretszerzési, jellemformálási lehetőségek sokoldalú szervezése, biztosítása. *Tebát társadalmilag szükségszerű* a sokoldalú művelődési tevékenység és ezen belül a magas színvonalú és differenciált iskolai nevelő-oktató munka megvalósítása.

A nevelés és oktatás végzői, a pedagógusok szempontjából a legfontosabb követelmények közé tartozik az oktatás, az ismeretközlés elveinek, szerkezetének, módszereinek pontos ismerete, valamint azoknak helyes felhasználása az iskolai életben.

Ezért az oktató-nevelő tevékenységünk hatékonyabb és tudatosabb végzése érdekében áttekintést adunk az ismeretközlési-ismeretszerzési folyamat alapvető fogalmairól és azok összefüggéseiről.

Az oktatás értelmezése

Az emberi tevékenységben az ismeretek továbbadásának, az *oktatásnak* mindig igen nagy szerepe van. Ez volt a helyzet akkor is, amikor az oktatás még csak az információk esetleges, alkalmankénti, ösztönös közléséből állott, majd később is,